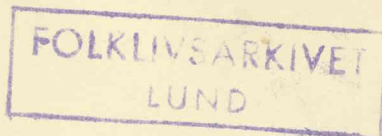

M. 6451 1-18

ANTECKNINGAR OM GATUHUS OCH HUSMÄN.

=====

ANTECKNINGAR OM GATUHUS OCH HUSMÄN I TOTPARPS SOCKEN, BARA HÄRAD,
I SENARE HÄLFTEN AV 1800 TALET, UTARBETADE MED LEDNING AV NORDISKA MU-
SEETS FRÅGELISTA N:R 92.
=====

DE OBESUTTNA.
=====

av INGEMAR INGERS.

Sagesmännens namn, adress, födelseort och födelseår:

F. d. lantbrukaren, kyrkovärden Anders Jönsson, Tottarp nr.1.	f. 1856.
F. d. kyrkovaktmästaren Olof Jeppsson,	Tottarp f. 1863.
Fru Anna Elvira Mårtensson, dotter t. And. Jönsson)	Tottarp f. 1883.
Husägare Hanna Svensson	Kabbarp f. 1858.

Samtliga infödda å orten.

Dessutom egna iakttagelser och hågkomster av upptecknaren (samt en del data hämtade ur församlingens kyrkoböcker).

Inledning: Vid beskrivningen av den äldre husbebyggelsen i Sydskåne måste en bestämd skillnad göras mellan tiden före och efter enskiftets genomförande i början av 1800-talet, om också vissa förhållanden länge kvarstodo, som hade sina förutsättningar i tiden före enskiftet. På slättbygderna fanns före enskiftet ingen spridd husbebyggelse ute på byarnas ägor med undantag för ensamliggande vårdshus, belägna invid landsvägarna ^x samt möjligen ett och annat enstaka hus eller torp. För övrigt var all husbebyggelse koncentrerad till de samlade bysamhällena ("byhemmen"). Enskiftets genomförande, som i sydvästra Skåne i allmänhet ägde rum under tiden 1810-1820, gav nya möjligheter för upplåtande av hustomter ute på byarnas ägor ävensom för uppsättandet av egna småbruk.

Den plats inom ett gammalt bykomplex, där den icke jordbruksidkande befolkningen (de obesuttna) hade sina hus, kallades gadan eller gadejoren (gatujorden). Även ordet allmänningen förekommer, men detta ord hade icke överallt samma betydelse.

x) Av de 6 vårdshus, som fordom funnos invid landsvägen Malmö - Lund, lågo således 5 enstaka (Nya Sege och Gamle Sege på Malmö ägor) Kalinan i Burlöfs sn., Hvilan i Tottarps sn. och Fatters krog i Uppåkra sn). Det sjätte, Stora Uppåkra krog, låg däremot i ett bysamhälle, som landsvägen passerade.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

M. 6451-

Landskap: Skåne
Härad: Bara
Socken: Tottarp.

Med allmänning kan än avses ett område inom bykomplexet, än en utmark av olika slag; således kan i vissa byar utmed kusten "allmänning" beteckna strandmarken.

Vid enskiftets genomförande i början av 1800 talet blevo i vissa byar gatuhusen helt eller delvis nedrivna där detta var nödvändigt för utsträckningen av de olika hemmanens nya ägofigurer ("planer"), men därom kunna enskifteshandlingarna giva bättre besked än uppteckningen av dessa rader. I flera byar fingo dock gatuhusen kvarstå, om ock deras antal småningom blev decimerat.

Med gatuhus (dial. gadehus) avses inom bysamhälle beläget (äldre) hus utan jordbruk. Däremot användes icke beteckningen "gatuhus" om den spridda husbebyggelsen ute på byarnas ägor, som enskiftet skapat förutsättningar för och som sedan under förra hälften av 1800 talet fick en omfattning, som kunde överstiga gatuhusens antal inom de gamla byarna. Levnadsvillkoren för dessa ute på bymarken boende husmän voro i stort sett desamma som för dem på de gamla gatuhusplatserna. Dessa huslägenheter lågo i allmänhet på ofri grund, för vilken gjordes dagsverken. Först på 1870 talet synes regelrätt tomtförsäljning med lagfart ha kommit mera allmänt till stånd. ^x

Som ovan nämndes skapade också enskiftet möjligheter för upp- rättandet av småbruk (i ortens mål småställe eller koställe -därför att det föder en ko). En hemmansägare, som fått sina ägor sammandragna i ett enda stycke, kunde ifrån sin jordegendom avsöndra smärre brukningsdelar, som försålles med äganderätt. Vid vilken tid alla dessa småbruk uppstått, kan jag f.n. icke uppgiva; dock ha två sådana om 2½ tunnland jord vardera, belägna å Kabbarp nr. 2 i socknens västra del ägt bestånd ända sedan 1829. Innehavarna av dylika småställen bedrovo gärna något hantverk vid sidan om jordbruket;

^x Som exempel kan nämnas, att 1874 försålles på en gång 9 st. hus- tomter å Kabbarp nr. 8 i socknens västra del. Ägaren av området bodde själv på för långt avstånd därifrån för att själv bekvämt kunna bruka detsamma.

FÖLKUNGSÄRKIVET
LUND

M. 6451

Landskap: Skåne.
Härad: Bara.
Socken: Tottarp.

således funnos i senare hälften av 1800 talet följande slag av yrkesmän, som tillika bedrev mindre jordbruk: Bagare, handlare, korgmakare, mjölnare, snickare (3 st.) och vagnmakare. Även fjärdingsmannen bedrev ett småbruk vid sidan om sin syssla. Till de två värdshus, som funnos inom socknen: Hvilan vid landsvägen Malmö-Lund (nedlagt 1868) och Tyska Krogen vid landsvägen Malmö-Dalby (nedlagt omkr. 1880) hörde också mindre jordbruksarealer, som förvärvats kort efter enskiftet.

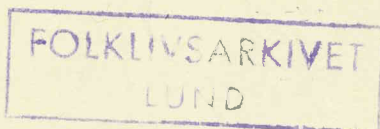
Efter dessa inledande anmärkningar återvända vi till gatuhusbebyggelsen. Socken har 4 byar. Kabbarp, Tottarp, Djurslöv och Tirup, varav Tottarp som är kyrkby är beläget i centrum av socknen. I två av dessa byar, Kabbarp och Tottarp, kvarstår ännu gatuhusbebyggelse från tiden före enskiftet. I Djurslöv, som till sin struktur undergick den största förändringen vid enskiftet, torde gatuhuset ha försvunnit redan vid tiden för enskiftet. Om gatuhus någonsin funnits i Tirups by, är oviss ovisst.

Vi vilja nu var för sig beskriva förhållandena i Tottarps och Kabbarps byar.

Tottarps by (se medföljande kartsnitt) har ännu i hög grad bibehållit en ålderdomlig struktur med avseende på gårdarnas och husens placering. Byn blev jämförelsevis oberörd av enskiftet, som här skedde redan 1803, i det att av byns 5 gårdar endast en, n:r 5, blev utflyttad från sin gamla plats i bysamhället. Invid bygatan lågo i senare hälften av 1800 talet 6 hus, varav ännu 4 kvarstår. Ännu ett par hus ha funnits, vars läge man kan angiva men som ingen nu levande annars erinrar sig. Följande översikt över de olika husen och dess invånare avser huvudsakligen 1860-70-och 80-talen.

Bygatan (gadan) framgår först i västlig- östlig riktning norr om n:r 1 och n:o 2 och vänder därpå i sydlig riktning mellan n:r 2 och n:r 4 och utmynnar slutligen i vägen mellan Djurslövs och Tottarps byar. Utmed bygatan lågo och ligga delvis fortfarande följande hus:

Vid gatans västra del, mellan denna och kyrkogården,

M. 6451

Landskap: Skåne
Härad: Bara
Socken: Tottarp.

två tätt intill varandra liggande hus med ett avstånd av knappt $1\frac{1}{2}$ aln mellan gavlarna. Det större av dessa hus har fordom varit dragontorp. En mindre åkerjord har hört dit, belägen mellan huset och kyrkogården men denna blev 1889 tagen i anspråk för utvidgning av kyrkogården. Från mitten av 1800 talet bodde i detta hus dragonen Per Hak, som var född 1823 och hitkom 1849. Huset säges ha tillhört rusthållshemmanen i byn och blev vid dragon Haks avflyttning på 1860 talet av rusthållarna försålt till enskild innehavare; Anders Bertilsson, som en tid var nattvakt för Tottarp by. Efter Anders Bertilsson bodde här från mitten av 1870 talet och till 1891 åter en dragon, Nils Månsson Berg, som var född 1850. Han flyttade 1891 till Staffanstorp i grannsocknen Nevitshög. Ehuru en mindre åkerlycka hörde till huset hölls här inga andra kreatur än en gris. Vid dragon Bergs avflyttning 1891 köptes huset, som nu icke hade mera jord än en liten trädgårdstomt, av närmaste grannen, kyrkovaktmästaren Olof Jeppsson, som det säges därför att ingen ny innehavare skulle slå sig ned här, som kunde taga arbetstillfällen ifrån honom. Olof Jeppsson har tidtals haft detta hus uthyrtmen fortfor sjääv att bo i sitt gamla från föräldrarna ärvda hus.- Ovannämnde Anders Bertilsson som bodde här omkr. 1870 säges ha varit så fattig, att hans barn gingo och tiggde mat i granngårdarna och särskilt var husmodern på Tottarp n:r 1, "mor Jöns Anders", alltid välvillig mot dem. Två av hans söner blevo sedermera välbeställda målaremästare i Göteborg och Stockholm.

Det intilliggande huset, som är något mindre än föregående, tillhör kyrkovaktmästaren, eller, enligt ortens språkbruk, ringaren. Huset är av hög, men okänd ålder, och om dess tidigare innehavare är intet närmare bekant. På 1830 talet säges det ha varit bebott av f.d. hemmansägaren Jöns Bröddesson från Tottarp nr 2, som på äldre dagar blivit utfattig. Till detta hus hör en areal av $\frac{3}{4}$ kappland jord, som brukas såsom trädgård. Nuvarande ägare är f.d. ringaren Olof Jeppsson, som övertagit det efter sina föräldrar. Hans fader, ringaren i Tottarp Jeppa Nilsson, köpte huset 1859 och inflyttade här samma år. Han köpte hus och tomt såsom eget och tog därför ett amorteringslån

FOLKLIVSARKIVET
LUND

M. 6451

Landskap: Skåne.

Härad: Bara.

Socken: Tottarp.

som betaltes under 10 år. Jeppa Nilsson var den förste innehavaren av ringaresysslan i Tottarp. Förut hade denna syssla gått på omgång på hemmanen i socknen och utförts av drängarna, av klockaren och kyrkovärdarna. Jeppa Nilsson var född 1829 i Åkarp i grannsocknen Burlöf, där fadern var sockenskomakare. Han hade innan han kom till Tottarp tjänat på olika gårdar i grannskapet. Samma år han tillträdde huset och sysslan i Tottarp gifte han sig med Kersti Olsdotter, som var född 1825 i Nordanå. Före sitt giftermål hade hon i tolv år tjänat i Särslöv och uppehöll länge därefter förbindelser med sitt förra husbondefolk (se nedan). Jeppa Nilsson innehade ringaresysslan till sin död 1890. Under hans tid blevo de därmed förenade göromålen något förökade, i det att kyrkan 1867 fick orgel, vars trampning sköttes av ringaren, och ungefär samtidigt värmeapparat. Inkomsten av hans syssla voro obetydliga även om de utfylldes genom avgifter från sockenbor för gravöppning och själaringning. Därför hade Jeppa Nilsson liksom i allmänhet kyrkoringarna på skånska landsbygden vid denna tid sin huvudsakliga utkomst såsom jordbruksarbetare. Det ställe, där han plägade gå på arbete, var hemmanet Tottarp n:r 4, som vid denna tid innehades av Pål Nilsson (+1883) och sedermera av dennes svärson Jöns Jönsson. Här utförde han tröskning m. fl. andra sysslor. För tröskning med slaga (plejel) hade tröskemannen i ersättning var 30:e tunna uttröskad spannmål och därtill kosten. På ägorna till Tottarp n:o 4 fick Jeppa Nilsson årligen sätta potatis på $\frac{1}{2}$ tunnland och gjorde därför 8 särskilda dagsverken. Några husdjur höll han inte utom det att han hade gris de första åren, men upphörde därmed enär han fann det besvärligt att hålla gris. Sitt behov av slaktmat fick man dessutom tillgodogjort på annat sätt. De bönder inom socknen, vilka hade gravställe å kyrkogården som av ringaren höllos i ordning, skickade dit matvaror vid jul och påsk (julamad och påskamad), bestående av bröd och sovel (sul). Hustrun bidrog till familjens uppehälle genom spånad, som hon utförde för sitt förra husbondefolks räkning. Hon satt vid sin spinnrock till kl. 12 och 1 om nätterna.

M. 6451

Landskap: Skåne.
Härad: Bara.
Socken: Tottarp.

När arbetet var färdigt, gick hon med det till Särslöv och fick till ersättning bröd och "sul". Sådant bröd kallades spånebrö.

Dessutom hade "mor Jeppes", som hennes vanliga benämning var, lov att å Tottarp n:o 4 gå och plocka ax, sedan grödan var inbärgad. Från detta ställe har familjen köpt mjölk, så länge den varit bosatt i huset. När någon tid efter Jöns Jönssons frånfälle 1924 gården övertogs av arrendator, bad man få fortsätta härmed; "Vi har i över 60 år köpt mjölk härifrån och vill inte gärna byta". Detta blev också beviljat.

"Mor Jeppes" var en ovanligt arbetsam och sparsam kvinna. Som exempel på hennes sparsamhet nämnes att hon tillvaratog avklippta buxbomskvistar från kyrkogården för att använda som bränsle. För övrigt eldade man med torv, som man mot avgift till ägaren avverkade i en mosse i närheten och själv hemforslade. Vid bakning eldades med pilgrenar, som man fick ifrån Tottarp n:r 4. - För kyrkogårdens helgd ivrade Mor Jeppes strängt och plögade bl. a. tillsäga skolbarnen att icke springa över kyrkogården. Hon avled 1911 och hade på sin ålderdom vårdats av dottern Bengta.

Jeppa Nilsson och hans hustru hade två barn, dottern Bengta, f. 1860 och sonen Olof f. 1863.

Bengta Jeppsson hade efter sin konfirmation tjänst i 1 år hos skolläraren Pål Olsson i Tottarp och därefter i 24 år (1876-1900) hos Jöns Jönsson i Tottarp. När hon slutat sin tjänst där, flyttade hon hem i föräldrahuset samt övertog befattningen som kyrko- och skolstäderska. Befattningen som skolstäderska lämnade hon på grund av försvagad hälsa 1920 men fortfor ännu en tid med städningen av kyrkan. Hon avled 1934.

Olof Jeppsson hade tjänst på olika gårdar i socknen och biträdde därjämte sedan slutet av 1880 talet fadern om söndagarna vid dennes åligganden i kyrkan. Efter faderns frånfälle 1890 övertog han befattningen som kyrkovaktmästare, vilken han innehade till 1933, då han på egen begäran avgick med pension. En längre tid innehade han även befattningen som skolvaktmästare men avgick därifrån 1920. Två gånger har han blivit tilldelad medalj nämligen 1920 av Patriotiska sällskapet och 1925 av Skånska trädgårdsföreningen för mönstergill vård av kyrkogården.

M. 6451

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Landskap: Skåne.

Härad: Bara.

Socken: Tottarp.

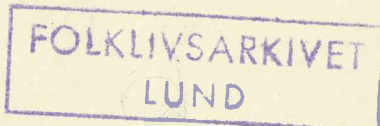
En ritning och beskrivning över Olof Jeppssons hus medföljer i särskild bilaga.

Nästa hus var klockarehuset. Det var ett gammalt långt hus, som i en länga inrymde såväl bostadsrum som kostall och "svinahus". Här bodde klockaren Nils Petter Nordberg, som var född 1797. Efter hans bortgång på 1870 talet -eller möjligtvis någon tid förut- övertogs klockaresysslan av skolläraren Pål Olsson och har sedan dess varit förenad med lärarebefattningen. Efter klockare Nordbergs död var huset någon tid uthyrt till skräddaren Lars Jönsson. 1889 blev det gamla klockarehuset rivet och dess plats tagen till utvidgning av kyrkogården. Klockarebostället var åsatt 1/8 mantal men omfattade endast 3 små åkerjordar, en belägen invid själva huset, en på den plats där nuv. skolhuset sedan 1877 är beläget och en längre i väster invid Tyska krogen. Den sistnämnda jordlotten disponerades ända till omkr. 1930 av klockaren-skolläraren men är nu försäld till vägkassan, som dels tagit den i anspråk för utvidgning av landsvägen, dels för ett upplag.

Angående klockarens inkomster i äldre tid är ingenting närmare bekant, dock säges det att klockare Nordberg gått omkring i socknen med en påse på ryggen och tagit upp julamad och påskamad. Innan församlingen 1847 fått examinerad skollärare och reglementsenlig folkskola, hade klockare Nordberg också bedrivit barnundervisning.

Intill klockarehuset, sammanbyggt med dettas ena gavel, låg ett gammalt hus, som i många år beboddes av skomakaren Jöns Hansson. Han var född i Burlöv 1806 och sedan 1840 gift med Hanna Månsdotter, f. i Nevitshög 1821. Huset blev rivet 1889 på samma gång som klockarehuset. Jöns Hansson var då redan död, och hans änka bodde sedermera i fattighuset. De hade 8 barn, men vart de togo vägen kan ingen numera upplysa. Om denna familj säges i husförhörslängden på 1850-talet: "utfattige". Till detta hus hörde alls ingen jord utom en jordremsa närmast huset, på vilken stodo några buskar. Öster om detta hus framgick en smal väg mellan kyrkogården och Tottarp n:r 2 kallad "Skomagaresträded".

M.6451

Landskap: Skåne.

Härad: Bara.

Socken: Tottarp.

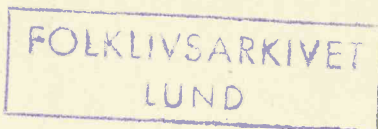
På andra sidan gatan och snett emot klockarehuset låg fattighuset. Där bodde såväl manliga som kvinnliga fattighjon i ett rum ("man-folk å fruentimmer i én stua"). Av dessa voro en del till varaktig försörjning omhändertagna och en del som blott för tillfället voro inhysta. Fattighjonen hade visst månatligt kontantbidrag från socknen och försörjde sig för övrigt genom tiggeri, gårdfarihandel o.d. En man som kallades "fatti-kal" gick således omkring och sålde kakor i en korg, som han förut till partipris tillhandlat sig i någon av städerna. Att gå omkring och sälja kakor ("kagemanna" och "kagekvingor") var f. ö. fordom ett vanligt näringsfång bland fattigt folk, som ännu förekom i åren omkring 1910.

Det gamla fattighuset brann ned år 1900 och blev ersatt av ett nytt på samma tomt.

Sammanbyggt med fattighuset låg ett hus som beboddes av barnmorskan Elna Andersson. Hennes distrikt omfattade endast Tottarps socken, vilket f.ö. var förhållandet långt in på 1900 talet. Denna barnmorskas man var tröskeman och hette Nils Andersson. När Elna Andersson avled 1888 kom till socknen en barnmorska, som var änka, och som tidigare innehaft distrikt i annan socken. Hennes namn var Hanna Andersson, men hon bodde i eget hus å Kabbarp n:r 8 i socknens västra utkant.

Norr om fattighuset, vid en avtagsväg från bygatan och fram till Dalbyvägen säges en smedja ha varit belägen men ingen nu levande kan erinra sig densamma, ej heller har jag i kyrkoböckerna från 1800 talet kunnat finna någon smed uppgiven för Tottarps by. I mannaminne har man begagnat sig av smedjan i Djurslöv.

Öster om fattighuset låg och ligger ännu ett litet hus som beboddes av bröderna Jöns och Sven Andrisson. Detta är det enda hus vars tillkomsttid är exakt känd. Det byggdes å n:r 4:s ägor år 1855 i gemenskap av Pål Nilsson å n:r 4 och närmaste grannen Jöns Andersson å n:r 4 för att skaffa husrum åt Pål Nilssons svåger, f.d.arrendatorn Jöns Andrisson från Djurslöv n:r 1, f. 1812 som kommit på obestånd. Han var gift med Pål Nilssons syster, Ingeborg Nilsson. Jöns Andrissons sysselsättning var att gå omkring omkring och räfsa i trädgårdarna och på kyrkogården. I samma hus men i ett särskilt rum

M.6451

Landskap: Skåne.

Härad: Bara.

Socken: Tottarp.

bodde hans broder, Sven Andrisson. Han var ogift men hade en hushållerska, som kallades Skitta-Johanna. Han var tröskeman hos Jöns Andersson på Tottarp n:r 2, sedermera bosatt på n:r 1 (från 1860-talet) och även hos dennes son Anders Jönsson på n:r 1. Han hade liksom tröskemän i allmänhet i ersättning var 30:e tunna uttröskad säd samt något långhalm till taktäckning och därtill full kost. När man omkr. 1880 började odla betor på Tottarp n:r 1 verkställde Sven Andrisson betupptagningen för 1:50 rutan men hade ingen kost därtill. Var gång man hade bakat bröd i Anders Jönssons gård, skickade man bröd till Sven Andrisson. Till huset hörde 2 kappland jord och egentligen skulle dagsverken för hus och jord göras till Tottarp n:r 4, men ägaren, Jöns Jönsson som var en snäll och välvillig man tog inte ut något dagsverke på flera år. Sedan Jöns och Sven Andrisson voro döda användes huset som bostad för Jöns Jönssons ryktare. På 1920 talet blev det på grund av bofällighet övergivet såsom bostadshus och är numera hönshus. Huset är byggt av korsvirke med klinta lerväggar och säges vara klint på en dag. Ett fotografi av detsamma medföljer.

Mellan detta hus och uthusen till n:r 4, säges ännu ett hus ha legat, vars plats man kan utvisa, men ingen nu levande har sett detsamma eller kan erinra sig vem som bodde där. Några träd och buskar växa ännu på platsen där det stått.

På n:r 2:s ägor och på urspr. ofri grund, i utkanten av bysamhället ligger ett hus av omkr. 100 års ålder, uppfört av korsvirke och tegel. Det beboddes 1845-49 av skomakaren Per Pålsson, som nämnda år avflyttade, därefter 1849-56 av soldaten Jöns Härd och från 1856 av länsmannen Zackarias Hultén. Han hade förut haft eget hemman men blivit utfattig. Hans döttrar, "mamsellerna Hultén, bodde här ända till omkr. år 1900 och hade sybehörsaffär och bedrevo syskola. De hade av ägaren till n:r 2 tillförsäkrat sig rätt att kvarbo här till sin död.

Till husbeståndet i byn i äldre tid hörde också två undantags-hus, ett tillhörande n:r 1 och ett tillhörande n:r 4 och belägna invid respektive stamhemman. Där bodde de föregående innehavarna av dessa hemman, sedan de själva frånträtt hemmanet.

M. 6451

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Landskap: Skåne.
Härad: Bara.
Socken: Tottarp.

Ang. undantagshuset till n:r 1 är intet närmare bekant. Dess läge känner man, men det blev rivet redan före mitten av 1800 talet. Undantagshuset till n:r 4 låg omedelbart öster intill gården. Där bodde i mitten av 1800 talet f.d. riksdagsmannen Anders Nilsson, som 1844 överlätit gården till sin svärson Pål Nilsson. Skildringen av undantagshusen hör strängt taget inte hit, men ett omnämnande därav kan vara på sin plats vid beskrivningen av det äldre husbeståndet i byn. Bruket att ha undantagshus invid hemmanet (vilket f.ö. endast gällde större hemman - på mindre hemman bodde den eller de som hade undantag i ett särskilt rum på gården) upphörde i senare hälften av 1800 talet, då de som sålt eller överlätit ett hemman i stället köpte eller byggde sig ett eget hus.

Husen i Tottarps by voro alltså vid den tid, som här är fråga om, bebodda av följande personer:

Dragonen Per Hak

Ringaren Jeppa Nilsson

Klockaren Nils Petter Nordberg

Skomakaren Jöns Hansson

Barnmorskan, vars hus var sammanbyggt med fattighuset

F. arrendatorn Jöns Andrisson och dennes broder Sven Andrisson.

Länsman Hulténs änka och barn.

Bland ovan uppräknade husfolk, som samtidigt bodde i byn, befinner sig som synes endast en hantverkare. Att deras antal icke var större i en och samma by, beror på att Tottarps by var jämförelsevis liten och att avståndet till övriga byar i socknen, där flera hantverkare bodde, var ganska obetydligt. (Till Kabbarp och Djurslöv vardera omkr. 1 km., till Tirup 2 km.)

Någon skolmästare bodde inte i denna by förrän 1847, då en reglementsenlig sockenskola enligt folkskolestadgan av 1842. Detta skolhus uppfördes mitt för kyrkan på en tomt som för ändamålet inköpts från Tottarp n:r 2 och har alltså intet samband med bebyggelsen på bygatan.

Ett stycke väster om byn, där landsvägen Malmö-Dalby skäres av en gammal bygdeväg, kallad Trelleborgsvägen, ligger sedan urminnes tider

M. 6451

Landskap: Skåne.

Härad: Bara.

Socken: Tottarp.

det gamla värdshuset Tyska krogen. Det nämnes redan 1765 (i Gillbergs Beskrifning öfver Malmöhus län) som ett "ganska gammalt näringsställe". Dess enstaka belägenhet utanför bysamhället torde kunna förklaras däri-genom att man valt läget med hänsyn till de två trafikleder, som här korsar varandra.

Det förekom också att husmännen i andra byar hade särskilda förbindelser med bönderna i kyrkbyn. Således fick skräddaren Jöns Persson från Kabbarp nr 11 ett får uppfött hos Jöns Andersson i Tottarp mot villkor att göra dagsverken därför.

Från vissa hus betaltes till ett särskilt hemman en mindre årlig avgift, kallad "agement" (angment), troligtvis ett bidrag till grundskatterna. Angment utgick även från hus som i senare tid lågo på fri grund, således betaltes från ringarens hus i Tottarp 37 öre årligen i angment till Tottarp n:r 2.

De äldre husen vid bygatan voro uppförda av korsvirke med klinta lerväggar och halmtak. I hus, som byggts före mitten av 1800 talet voro i allmänhet utrymmena således fördelade: I mitten "stuan", som uppvärmdes av en fyrkantig järnugn (sättugn) som stod intill skorstensmuren, på ena sidan av stugan, närmast gaveln, ett smalt rum, kallat "kammersed", använt till förrådsrum; på andra sidan stugan förstuga med öppen skorsten och bakom denna bakugn (bagaron), därintill ett utrymme som användes till torvhus o.d. Ringarens hus är typiskt för detta slag av äldre husmansboningar.

Det sedliga tillståndet bland husmansbefolkningen var i allmänhet gott. Barn utom äktenskapet var en sällsynthet. Någon gång hände att en piga som fått oäkta barn fick logera i fattighuset. Grannsämjan och hjälpsamheten grannar emellan var god. Gamla och orkeslösa personer omhändertogs av sina barn, så t.ex. ringaren Jeppa Nilssons änka, som i mer än 20 år överlevde sin man. Men ibland var deras enda utväg att hamna på fattighuset, såsom fallet var med den gamla "skomagarekvingan". I allmänhet var man bland bönderna medlidsam mot gammalt fattigt folk.

Husmansfolkets anseende var gott, om också en och annan mindre skötsam familj kunde finnas, som utgjorde undantag.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

M. 6451

Landskap: Skåne.
Härad: Bara.
Socken: Tottarp.

Med de mera välbesuttna fick husmansfolket umgås till en viss grad. Till böndernas större gillen, såsom bröllop och begravningar, voro de i allmänhet icke inbjudna, såvida man icke stod i släktskap till varandra. Däremot plägrades gärna inbjudas någon dag efter ett större gille till s.k. "ettergille". En årlig högtid var dock speciellt avsedd för arbetsfolket ibland husmännen jämte gårdens eget tjänstefolk, nämligen det s.k. höstagillet, som varje bonde, sedan "hösten" (skörden) var avslutad, ställde till på sin gård. Höstagillet, som bestod av måltid och dans, var nog årets största tilldragelse för husmansfolket. Dessutom var det vanligt att bönderna (gårdsfolket) på helgaftnarna under julen till sig inbjöde ensamboende personer, en sed, som ännu håller i sig.

Bland husmansfolket inbördes torde nog soldaten (husardragonen) samt hantverkare ha varit de som socialt stått högst. Hantverkare kunde anlitas såsom traktörer på böndernas gillen (=traktör= den som har uppsikt över utskänkningen). Stundom voro hantverkarna bondsöner, som av hälsoskäl eller på grund av särskilda anlag övergått till något hantverk, ehuru deras bröder blivit hemmansägare.

Giftermål mellan "gårdsfolk" och husfolk voro i äldre tid ovanliga, dock kan ett tidigt sådant fall uppgivas här. Riksdagsmannen Anders Nilssons i Tottarp dotter Malena, f.1825, ingick 1845 äktenskap med muraren och bokbindaren Jöns Svensson i gatuhuset Kabbarp n:r 12 (se vidare nedan). Att en dylik förbindelse vid denna tid kunde föresiggå torde nog delvis berott på att nämnde Jöns Svensson var son till en husar.

Bondfolket eller "gårafolkets" förhållande till husmansfolket kan i allmänhet betecknas såsom något patriarkaliskt, halvt beskyddande. Några fall av godtyckliga övergrepp från det förra mot det senare, som man här och där hört omtalas, ha icke förekommit i denna by.

M. 6451

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Landskap: Skåne.
Härad: Bara.
Socken: Tottarp.

Kabbarps by. I Kabbarps by kvarligga från tiden före enskiftet 5 gårdar (n:r 4,7,9,10 och 11), och karaktären av bysamhälle är därför i viss mån bevarad. Därtill bidrager också förekomsten av några gatuhus. Vid mitten av 1800-talet funnos 4. Ett av dessa blev dock nedrivet på 1880-talet.

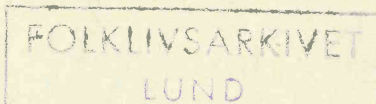
Invid hemmanet n:r 7, strax söder om gården låg ett hus som beboddes av tröskemannen Per Truedsson. Han var född i Odarslöf 1800 och avled i sitt hus i Kabbarp på 1880-talet. Till detta hus hörde 30 kappland jord under n:r 7, för vilket gjordes dagsverke till dåv. ägaren av n:r 7, Per Jönsson. Redan före Per Truedssons bortgång tog Per Jönsson jorden ifrån honom, vilket av folket i orten ansågs som en orättvis handling. Per Truedsson bodde fortfarande i huset till sin död., varefter det blev nedrivet. Han var i många år änkeman och hade 3 söner. Han försörjde sig med avkastningen av sin jordbit och med fårskötsel och gick för övrigt på arbete hos Per Jönsson. Den jordareal han brukat kallas fortfarande "Pär Truesa-joren".

De tre ännu kvarstående gatuhusen i Kabbarps by är ett å n:r 11 och två å n:r 12.

Å Kabbarp n:r 11 strax norr om gården ligger ett hus som vid mitten av 1800 talet beboddes av ryktaren och tröskemannen Anders Persson. Han var född 1823 och hade sitt arbete hos Jöns Bengtsson å Kabbarp n:r 4. Han hade två barn, sonen Per f. 1851, som blev skomakare, och dottern Elina, f. 1856, som blev gift i Malmö. Per Andersson, kallad "Pär skomagare", övertog faderns hus, där han i många år bedrev skomakeri och sadelmakeri. Han och hans hustru avledo båda 1935. Huset ärvdes då av en dotterdotter, fröken Gerda Andersson. - En stor del av trädgården, som nu hör till huset, upptogs fordom av den ena av byns vattendammar, kallad "Lille bys vanning".

Kabbarp n:r 12 är säkerligen en gammal gatuhusplats, då de båda här belägna husen ha eget jordeboksnummer. I det ena av dessa hus bodde i förra hälften av 1800 talet husaren Sven Jönsson Katzler, född 1792., död 1876. Han var tillika murare och speleman. Detta hus övertogs 1845 av hans äldste son, muraren och borstbindaren

M.6451

Landskap: Skåne.

Härad: Bara.

Socken: Tottarp.

Jöns Svensson, född 1820, död 1905. Hans fader bodde från 1845 till sin död i en tillbyggd del av huset.

Jöns Svensson var sedan 1845 gift med Malena Andersdotter, född 1825, död 1917, dotter till riksdagsmannen Anders Nilsson i Tottarp (se ovan under Tottarps by). Deras barn voro:

Cecilia, f. 1845, hushållerska i Malmö, hade anställning på samma plats i 30 år, död 1919.

Jöns Jönsson Lindqvist, f. 1847, d. 1934, skräddare i London.

Anders Jönsson, f. 1850 d. 1939, hade i 37 år arbete i Alnarps institut trädgårdaroch åtnjöt pension därifrån. Bodde från 1880 i eget hus å Kabbarp n:r 8 och gick därifrån dagligen den 35 minuter långa vägen till arbetsplatsen.

Nils Jönsson Lindqvist f. 1853, murare i Malmö.

Sven Jönsson Lindqvist, f. 1856, skräddare i London.

Hanna Svensson, f. 1858; hade tjänst på olika ställen i orten till omkr. 1890, då hon flyttade hem till föräldrarna, som hon vårdade på deras ålderdom. Har för övrigt gått på arbete (tvätt m.m.) på gårdarna i grannskapet. Hanna Svensson kvarbor ännu i samma hus som hennes föräldrar övertogo 1845, och som är en av de bäst bevarade gamla husmansboningarna på orten. De flesta uppgifterna om denna familj härröra ifrån Hanna Svensson.

Om stamfadern, husaren Sven Katzler, är dessutom att tillägga, att han före tillkomsten av socknens folkskola 1847 bedrev skolundervisning för barnen i grannskapet. Han plägade dessutom måla och texta gratulationstavlor, som fordom gåvos till barn, då de fyllde 1 eller 2 år. Två dylika tavlor (inskriftion, omgiven av en målad krans), som givits till hans barnbarn Sven och Hanna 1857 och 1859, hänga ännu på sin gamla plats inne i stugan.

Jöns Svensson bedrev borstbinderi och där emellan murningsarbete, mest bestående i reparationer, tillbyggnader o.d.. Av bondarbete utförde han höstarbete (=skördearbete) samt tröskning. Till huset hörde en tomt på 6 kappland jord, för vilken gjordes 3 dagsverken om året till Håkan Olsson (sedermera dennes son Lars Håkansson) å Kabbarp n:r 10. Emellertid ha inga dagsverken nu utgått på många år. Dessutom

M.6481

FOLKLIVSARKIVET

LUND

Landskap: Skåne.

Härad: Bara.

Socken: Tottarp.

betalt 50 årligen i "agement" till Kabbarp n:r 10.

Jöns Svenssons hustru utförde spånad till sin syster på fädernegården i Tottarp, "Hanna Pål Nils", och kunde därför få en skäppa råg samt gryn och malt. - Av husdjur plägade man här hålla gris samt höns.

En särskild beskrivning över detta hus medföljer jämte tre fotografier (2 exteriörer och 1 interiör.).

I det intilliggande huset, som liksom föregående har nummer 12, bodde från 1853 änkan Boel Adamsdotter, född 1797. Hon var änka efter hemmansägaren Ola Persson å Kabbarp n:r 5 och flyttade hit i huset, då gården övertogs av sonen Per Olsson. Efter henne bodde i huset under 1800 talets senare del snickaren Nils Andersson och tak-täckaren Hans Svensson, broder till förutnämnde Jöns Svensson.

Som av ovanstående framgår, var redan vid mitten av 1800 talet gatuhusens antal obetydligt, och den mesta husbebyggelsen var spridd ute på bymarken. Vid mitten av 1800 talet fanns i Kabbarp en spridd husbebyggelse på omkr. 20 hus, och flera av dessa torde ha tillkommit redan på 1820 talet, några möjligtvis t.o.m. i föregående årtionde. Jämför vad som i början av denna uppsats är sagt om uppkomsten av den spridda husbebyggelse, vars förutsättning var enskiftet.

Lund i februari 1940.

Ingemar Ingers.

M.6451

Landskap: Skåne.

Härad: Bara.

Socken: Tottarp.

FOLKLIVSARKIVET

LUND

==Ringarens hus i Tottarp.==

Detta hus, som är av ålderdomlig typ och av okänd ålder, har varit bebott av två generationer ringare (kyrkovaktmästare). Det är beläget strax norr om Tottarp kyrkogård och skiljes från kyrkogården genom den till huset hörande trädgården (haven). Fordom låg mellan trädgården och kyrkogården den till dragontorpet hörande åkerjorden, men denna blev 1889 tagen till utvidgning av kyrkogården. Ringarens hus ligger gavel i gavel med f.d. dragontorpet, och en smal gång (klämma) på knappt $1\frac{1}{2}$ alns bredd skiljer husen åt.

Huset är beläget med gavlarna i öster och väster. Norra långsidan vetter emot "gadan" och på andra sidan om denna ligger det ålderdomliga mensalhemmanet Tottarp n:r 3. Väggarna äro uppförda av ekkorsvirke med dels lerklining, dels råsten (råsten=lensten, okänd tegel). Väggarnas höjd är c:a 2 m., husets bredd 5 m. och längd 9,30 m. Taket har tidigare varit halm men blev 1912 utbytt emot papptak. Huset omfattar i längd 5 "spänne" (spänne=mellanrummet mellan 2 stolpar i korsvirkeshus, på längden räknat, vilket sammanfaller med mellanrummet mellan 2 takbjälkar). Utrymmena äro så fördelade, från öster räknat: Kammersed 1 spänne, stuan 2 spänne, förstuga med skorsten och bakugn 1 spänne samt torvhus (torrahus) 1 spänne. Huset har två ingångar, en från förstugan (fåstuen) emot bygatan och en från torvhuset emot trädgården.

Det östligaste rummet, kammersed, användes till förvaringsrum för matvaror m.m. Intill detta rum ligger stuan. Den har två fönster mot norr och två mot söder, åt vardera sidan ett helt och ett halvt fönster. Ugnen i stugan har tidigare varit en gammaldags fyrkantig järnugn (sättón) men är numera en vanlig rund järnkamin. Rummets möblering är följande. Framför de norra fönstren ett bord med några stolar omkring och framför de södra fönstren en liggsoffa. Vid östra väggen på ena sidan dörren till "kammersed" en byrå (tidigare har här stått ett gammalt skåp (skav) och på andra sidan en stor utdragssäng. Vid motsatt vägg, intill sättugnen, har fordom "kackelonsbänken" stått.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

M. 6451

Landskap: Skåne.
Härad: Bara.
Socken: Tottarp.

Ringarens hus i Tottarp. II.

(Det torde observeras, att kackelonsbänken inte är en bänk i vanlig mening, utan ett slags mindre soffa eller säng. Vanligtvis är den så beskaffad, att den endast har en sidokarm, som är placerad vid den ändan som står längst ifrån ugnen).

På andra sidan om ugnen stod en utskuren länstol med årtalet 1806.

Från förstugan inträder man genom dörrar i skorstenen. I denna skedde förr all matlagningen. Den murade härden kallades gruan. På denna placerades kokkärlen medelst en trekantig fotställning (kelfod = kittelfot.). Innanför skorstenen är bakugnen. I detta hus är denna av så små dimensioner att den icke sträcker sig utanför ytterväggen såsom annars ofta är fallet.

Torvhuset har liksom förstugan tegelstensgolv. Det användes också till förvaring av diverse husgerådssaker. Här står en trappa upp till vinden (låuted = löftet). Ifrån torvhuset är en dörr emot trädgården, som ursprungligen inte var mer än $1\frac{1}{2}$ m. hög. Denna dörr är s.k. halv-dörr, som är avdelad på tvären i en övre och en nedre del. De båda dörrhalvorna kallas åwandaren och näendaren. Vid vackert väder kan den övre dörrhalvan hållas öppen och släppa in ljus, under det den nedre är stängd.

Detta och intilliggande hus är tillika med ett kapital av syskonen Bengta och Olof Jeppsson testamenterat till Tottarps kyrka. Undertecknad kommer, i egenskap av ombud för Riksantikvarieämbetet, att verka för att i en framtid åtminstone det ena av dessa hus, det som Olof Jeppsson och tidigare hans föräldrar bebodde, kommer jämte sina äldre inventarier att bibehållas som ett reservat, som skall utgöra ett minnesmärke över husmansbefolkningens i södra Skåne bostadsförhållanden. Huset är i gott skick, inga inventarier ha blivit skingrade därifrån, och en ekonomisk grundval för dess underhåll förefinnes.

Lund i februari 1940.

Ingemar Ingers

En planritning medföljer beskrivningen.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

M. 6481

Landskap: Skåne.
Härad: Bara.
Socken: Tottarp.

====Jöns Svenssons hus i Kabbarp n:r 12.====

Detta hus, ett av de mest ålderdomliga av de gamla gatuhusen, är beläget invid Kabbarps bygata (gadan eller gadeväjen) i dess norra del. Västra gaveln av huset vetter ut åt gatan. Från det andra huset å n:r 12 skiljes tomten genom en "gräv" (=grop, d.v.s. dike). Trädgården eller "haven" är belägen norr om huset och är omgiven av pilträd och hyllebuskar.

Huset har en längd av c:a 12 meter och en bredd av c:a 5 meter. Det omfattar 7 "spänne" (spänne = mellanrummet mellan två väggstolpar eller takbjälkar) och är så fördelat, från väster räknat: Kammare 2 spänne, stuga 2 spänne, förstuga och där inna för skorsten med bakugn 1 spänne, kök (även använt som tvätthus och torvhus) 2 spänne. Kammaren längst i väster är en återstod av den tillbyggnad, där Sven Katzler bodde sedan han 1845 överlätit huset till Jöns Svensson. Den övriga delen av tillbyggnaden, som var en vinkelbyggnad emot söder, är för länge sedan nedriven. - Stugan har 2 fönster mot söder och 1 mot norr. Den uppvärms genom en fyrkantig järnugn (sättugn) intill den östra väggen. Invid denna har i senare tid placerats en mindre kamin (s.k. besparingsugn) på platsen där förut kakelugnsbänken stod. På andra sidan sättugnen står en länstol (kakkelons-stolen) med året 1835. Den är synlig å medföljande fotografi. Rummets möblering är i övrigt följande: I hörnet invid dörren från förstugan ett litet skåp, framför de södra fönstren ett bord och i motsatt hörn en byrå. Sängen, som är en utdragssäng med gavel på ena långsidan, står nu vid västra väggen men har förut stått vid norra ytterväggen. Vid norra ytterväggen står nu en utdragssoffa. Dessutom några enkla trästolar. De förnämsta prydnaderna på väggarna äro de två förut nämnda gratulationstavlorna från 1850-talet, som ritats av Sven Katzler.

Med beskrivningen följer 3 fotografier, därav 1 interiör.

Lund i februari 1940.

Ingemar Ingers.